

GRÄV DÄR DU STÅR.

Här nedan upptecknade händelser har framkommit i samband med en, inom Svartå Pensionärsförening, startad studiecirkel i ämnet "Gräv där du står", januari 1987.

I samband härmed ställer man sig frågan, Hur skall man arbeta och hur långt tillbaka i tiden skall man gå? Hur har befolkningen sett ut? Vilka har invaderat byggden? Hur har samhället utvecklats boendemässigt, näringsmässigt, socialt, kulturellt och andligt? Allt detta har ju betydelse för ett samhälles utveckling.

Man frågar sig då hur gammal byggden är? Kan det ha funnits folk, på Sten- & Bronsåldern? Vad Svartå och trakten däromkring beträffar är svårt att bilda sig en uppfattning om detta.

Innan någon bebyggelse fanns, bestod trakten av urskog, där "Stigfinnare" och "Skogsrövare" höll till, så att det var förenat med stora risker att färdas där. I skogarna fanns också gott om vilda djur. Det fanns både Älg, Björn, Varg, Lo, Bäver, Grävling, Utter, Räv, Mård m.fl. Björn och Varg har försvunnit men de övriga finns ännu. Den sista Björnen i dessa trakter skjöts i närheten av Torpet Björnlund väster om Svartå.

Denna urskog var ett s.k. "Ingenmansland" till långt in på 1600-talet, därför att ingen ville råka ut för dessa Stigfinnare och Skogsmän (Brottslingar). Det fanns då en lag i Sverige att ingen fick härbärgera dessa människor, varför de sökte sig till de djupa skogarna för att gömma sig för rättvisan. De gjorde sig grottor att bo i. Dessa grottor var så väl ombonade att man kunde bo i dem såväl sommar som vinter. Så småningom invaderades dock skogarna av allt fler människor med bosättningar än här än där. Allt eftersom befolkningen ökade bildades små odlingar och timrades små stugor i skogarna. Det var tydligen mest Finländare som invaderade skogarna runt Svartå. Det kan man utläsa av alla finskklingande namn i trakten, som t.ex. Finnåsen, Pasken, Paskelandsrös, Hållåsen m.fl.

De små torpen tillkom på så sätt att man fällde skog och timrade upp en stuga att bo i. Därefter svedde man av kalhygget. I askan sådde man sedan råg (Fallråg) till att baka bröd av. Man fick i övrigt leva på jakt och fiske. Runt stugorna fortsatte man odla upp marken och kunde så småningom skaffa sig husdjur, såsom Får, Getter, Höns m. m. Lin odlades också för att på det sättet skaffa tyg till kläder och dyligt.

Den bofasta befolkningen hade det svårt många gånger. Så tidigt som i mitten av 1300-talet härjades landet av en farsot som kallades "Digerdöden", då hela byar blev avfolkade genom att människor dog i massor. På 1800-talet kom "Koleran", som även den skördade många liv. missväxt var också en ganska vanlig plåga. Det var då man fick blanda bark i brödet, som man sjunger om i sången "Sverige är mitt allt på jorden.

När sedan Industrin gjorde sitt intåg i Sverige uppstod små samhällen och Svartå är ett av dem. Namnet har det fått av "Närkes Svartån" som har sin upprinnelse i "Stora- och Lilla Björken-sjöarna i västra Närke, för att sedan fortsätta genom "Toften och Teen" och vidare ut över Närkesslätten på sin väg mot "Hjälmaren.

Svartå är ett brukssamhälle i sydvästra Närke. Numera tillhörande Nysunds socken, tidigare Kvistbro socken inom Örebro län. Dess grundare, Jöns Eriksson Grubb fick Bergkollegiets privilegium år 1650 och Bruket byggdes upp under tiden fram till år 1658. Privilegiet omfattade en hammare och två härdar. Enligt privilegiet fick Grubb även hugga den kolved som behövdes för driften från kronans skog och dessutom befrielse för Brükets folk vid utskrivningarna. Grubb seglade nu i medvind och gjorde fina affärer. Strax intill smedjan byggde han en masugn, "Björkhyttan". Denna var en s.k. "Brukspatronhytta", byggd helt i sten enligt franska metoden. Detta Bruk var anlagt vid Svartåns utlopp ur "Lilla Björken", det s.k. "Nedre Bruket".

Den högsta tillåtna kvantitet som fick tillverkas per år var föreskriven av myndigheten. Detta på grund av att smedjan inte kunde drivas då blåsning i hyttan var på gång. Någon utvidgning av driften var ej medgiven. Tillverkningen låg mellan 300 och 400 skeppund, efter då gällande mått.

Enligt beslut av Karl XI skulle Svartå få bestå som samhälle, men något större samhälle skulle det inte få bli. Vid den tiden tillverkades, enligt Sveriges Handelskalender, omkring 3.700 ton tackjärn, 2.700 ton smältstycken och 2.300 ton stångjärn m.m. årligen.

Grubb förvärvade även ett flertal hemman i närheten av Svartå bruk.

År 1671 köpte han, av fru Sparre till Bergkvara två hemman: Södra Boda och Norra Skäggebol, för 1.000:- riksdaler specie. Av kronan förvärvades genom förpantning år 1675: Södra Skäggebol för 65:- riksdaler specie. År 1675 förvärvades likaså genom förpantning fem kronohemman: Sirsjön, Elgsjön, Högstena, Svartviken och Kråkemo, för 165:- riksdaler specie. "Specie" = Äldre silvermynt med olika värde".

Jöns Eriksson Grubb, som dog 1690 i en ålder av 81 år, lämnade efter sig dåvarande förhållande, en stor förmögenhet efter sig.

Efter Jöns Eriksson Grubbs död har Bruket genomgått skiftande öden. Under 1690-talet utarrenderades egendomarna till en vid namn Anders Oller. År 1697 delades och såldes arvet till en Valter Möller och dels till en av Grubbs mågar Herdhjelm, för 8.000;- riksdaler specie.

Följande år såldes dessa andelar till Reinhold Tersmeden för kontant 20.000:- daler silvermynt. Tersmeden dog dock en månad efter köpet. Änkan gifte om sig med Johan Folkern "Adlad Cederkreutz.

Som Disponent förvaltade han Bruket åt Tersmedenska dödsboet till år 1719, då hustrun dog och arvsskifte hölls. Bruket delades nu i 8 delar, men under åren 1722-1742 inköpte Statssekreteraren Anders Falker, som var gift med Tersmedens yngsta dotter, alla delarna.

År 1724 flyttades, under Falkers ledning, hammaren vid Munkfors till Svartå och placerades på näset mellan sjöarna Stora- och Lilla Björken. Detta blev början till Svartå övre Bruk, dit även Nedre Bruket flyttades så småningom.

Anders Falker dog i Stockholm år 1743 och sonen Carl Falkner övertog ledningen. Vid Boupppteckningen uppskattades Brükets värde till 600.000:- daler kopparmynt. Efter Carl Falkners död i maj 1795, blev Hovmarskalk Per Adolf Fock, som var gift med Falkners dotter, ägare till Svartå Bruk.

År 1818 flyttades det vid Kråkforsen kvarvarande smidet till Svartå Bruk, som då kom att bestå av fyra hammare och sju smält-härdar. Smidesrätten ökades då till 3.500 skeppund, (En äldre vikt = 400 skålpund = 170 kg.), innan den år 1847 blev oinskränkt.

Sedan Friherre C.G.N. Leijonhjelm, gift med en sondotter till P. A. Fock, övertagit ledningen, inträdde en ny epok i brukets historia.

Under hans kloka ledning flyttades Masugnen upp från Nedre Bruket till det Övre Bruket och moderniserades. Nya Hammarsmedjor byggdes.

Den nya anläggningen, som bestod av i Smältsmedjan sex smälthärdar, en Smälthammare och ett valsverk, samt i Räcksmedjan en Grovräckare, där järnet, som hämtats från vällugnen formades för att lättare kunna hanteras under två s. k. Släthammare som också kallades Finräckare. Vid varje Släthammare tjänstgjorde en man, ofta en ung pojke, som hade till uppgift att med en mall se till att järnstängerna hade de rätta måtten samt att han skulle med ett par järn, som var specialgjorda, klippa av järnstängerna i lämpliga längder. De kallades "Extrapojk" eller "Stämbordsryttare". Vidare fanns i anläggningen en knipphammare och en spikhammare. Bruket var färdigbyggt och togs i bruk på nyåret 1873.

C.G.N. Leijonhjelm dog 1875 och Bruket övertogs då av sönerna Carl och Malkolm Leijonhjelm.

Den under 1880-talet inträffade lågkonjunkturen innebar att Bruket gick med förlust, så att det åsamkade ägarna stora skulder. Detta hade kanske ej hänt om de värden som fanns i Svartåskogarna utnyttjats. Leijonhjelmarna var tydligen inga Trävaruhandlare. Därför var det inga svårigheter för en förståsiggpåare att göra en bra affär. Enligt hörsägnen från gamla, nu bortgångna människor, skall det ha gått till så att någon kunnig man tog med sig ägarna på en rundtur genom skogen för att visa att den inte hade något större värde. Det påstods också att man valde att åka upp över bergåsarna där skogen var som sämst och därigenom göra klart för ägarna att den ej innehöll några större värden.

Alltnog gjorde Bruket konkurs och fordringsägarna drev Bruket ett par år till år 1896. Aktiebolaget Ciklades började sin verksamhet i juli år 1896 och som Disponent utsågs Carl Leijonhjelm.

År 1905 inköptes aktiemajoriteten av Grosshandlare Wiliam Olsson, som innehade det ett par år. Under den tiden såldes den värdefullaste skogen ända ned till tio tum i brösthöjd, till den Norska Trävarufirman Reijersén och Compani. Den Norska firman byggde en såg vid Svartå och förädlade det virke som avverkades. Den verksamheten pågick i fem år. Sågen eldhärjades senare av någon anledning. Då all värdefull skog var avverkad såldes skogsmarken till Aktiebolaget Katerinefors.

Svartå Bruk inköptes år 1912 av "Hasselfors Bruks Aktiebolag och Karlstads och Skaraborgs banker, som då blev ägare till Svartå.

Svartå drevs sedan som järnbruk fram till år 1966, då Hyttan blåstes ned för sista gången sista fredagen i oktober. Den var då Europas sista Träkolshytta och därmed var en, inom järnhanteringen i Sverige, trehundraårig epok avslutad. Smidet, som var av Lancashire-metoden, hade upphört några år tidigare.

Utvecklingen på olika områden går svindlande fort. Sedan hytt- och smidesverksamheten upphört, satsade Hasselfors Bruks Aktiebolag på Bulttillverkning. Denna verksamhet har sedan, från att överlämnats till annat företag, ändrat namn; såsom Bulten Stainless, Bulten Canthal och Svartå Yacht Rigging Aktiebolag. Vidare har Hasselfors Bruks Aktiebolag sålt arbetarbostäderna längs bruksgatan m.fl. till Degerfors kommun, som inrett dem till Pensionsbostäder.

Hur bygghden såg ut på 1600-talet är svårt att göra sig en föreställning om, men att det måste vara en stor skillnad mot dagens samhälle står ju alldeles klart.

Svartå är numera ett villasamhälle med gatubelysning och asfalt på gatorna. Dessutom har Svartå ett mycket vackert läge mellan sjöarna Stora och Lilla Björken. Med sina vackra infarter från Söder, Norr och väster går Svartå en påminnelse hur vackert Sverige är. Här bör man också minnas Herrgårdens läge vid sjön Lilla-Björken.

S V A R T Å   H E R R G Å R D .

Svartå Herrgård, som byggdes under senare delen av 1700-talet, var ritad av C. J. Kronstedt i Hårlemansk stil, ligger mycket vackert på stranden vid "Sjön Lilla Björken". Herrgården, med sina båda flyglar och sin huvudbyggnad var då omgiven av ett avgränsat parkområde, som sträckte sig ~~öfrån~~ från. Badhusbacken på västra sidan av sjön och följde gamla vägsträckningen runt sjövikens fram till den plats öster om Herrgården där Herrgårdsallén slutade öster om Herrgården.

På tal om Badhusbacken, så hade den fått sitt namn därav att ute i sjön, mitt för backen ligger en holme, vid vilkens norra ände gårdens Badhus var placerat. Till holmen ledde en vacker träbro. I brons sidoväggar hade man sågat ut små valvbågar, vilket gav intrycket av en valvbro. Mitt på holmen fanns en liten Paviljong där man kunde sitta och vila. Holmen hette också mycket riktigt Badhusholmen och heter så än idag.

Badhuset, som medels en brygga var förbunden med holmen, var byggd på pålar ett stycke ut från holmen och bestod av Avklädningshytt och Bassäng. Bassängen var försedd med trägolv på lämpligt djup så att icke simkunniga kunde bada i den. På badhusets norra gavel fanns en dörr så den som så önskade kunde gå ut i öppna sjön och ta sig en simtur. Det var naturligtvis inga andra än Herrgårdsfolket som fick bada där.

För att återgå till parken runt Herrgården, så skulle den vara väl skött, med krattade och rensade gångar och det gick åt en hel stab tjänstefolk att sköta den. Där fanns också olika träslag inplanterade, såsom Cypresser, Blodbokar, Silvergranar för att nämna några.

I parken fanns också ett Lusthus, vilket köptes av K. Bellström och flyttades till Höglunda där det står än idag. Vid sjön bakom Herrgården finns en brygg, som på den tiden kallades "Kinesiska bryggan" därför att staketet runt bryggan var hållet i Kinesisk stil.

Mitt på gården framför huvudbyggnaden fanns en Sprängbrunn som fick sitt vatten genom en ledning som var gjord av trästammar vilka var genomborrade i längdriktningen och tjänade som vattenledningsrör. Vattnet kom från en källa som låg några hundra meter från gården i åsen söderut. Samma källa försåg herrgårdsstallet med vatten genom liknande ledning.

Parken runt Herrgården var avgränsad med en häck längs landsvägen, och innanför den fick bara Baronerna och deras anhöriga och vänner vistas, förutom de som arbetade där.

Åsen söder om Herrgården var också ett reservat för ägarna och deras vänner och gäster, med krattade gångar av vilka man kan se spår fortfarande. Mitt på kullen vid norra änden av åsen var ett "Soltält" rest, där man kunde sitta och njuta av den vackra utsikten mot Herrgården och sjön.

Herrgårdsstallet som omnämnts var fint inrett med bl.a. gjutna hästhuvuden av järn på varje spiltbalk. Intill stallet fann också ett Vagnslider, och ett Ridhus. I vagnslidret fanns herrskapets fina åkvagnar, som bestod av Landåer, Wurstar, Giggas m.fl. Dessa stod kvar ända in på 1920-talet. Att stallet hölls rent och snyggt hade kusken på sitt ansvar. Siste kusken under Baronernas tid var Gustav Larsson som också hade att hålla hästarna ryktade och skinnande blanka, att vagnarna var städade och att seldonen var glänsande blanka. Kusken skulle alltid finnas tillhands för alla eventualiteter. Han hade också som uppgift att gå brandvakt om nätterna, vilket innebar att han fick, ett par gånger på natten gå en tur runt herrgården och villan Lugnsbo och kontrollera att ingen brand hade utbrutit. Dessutom skulle han vid viss tid på natten blåsa i ett horn så att man kunde kontrollera att han var på gång.

På dagen hade han som uppgift att transportera mjölk från lantbruket till Övre Bruket där den fördelades bland brukets folk.

Därför fick han namnet (Mjölkgustav). Dessa mjölktransporter pågick även sedan Hasselfors Bruks A.B. blev ägare till Godset äntill dess Konsumaffären övertog den distributionen.

Sedan Hasselfors övertagit transporten byttes mjölkköraren ut mot (Mjölkgustav), från Storbjörboda, (Erik i Farmen) och sist Gustav Karlsson som även fick namnet (Mjölkgustav).

Då Svartå år 1912 bytte ägare kom herrgården in i en ny epok, av dess historia. Således hyrdes den, efter att ha stått tom en tid, ut till en firma som hade hand om vattenregleringen av Väneren.

Därefter hyrde en Fru Anna Rickmann-Karlsson Herrgården och startade Pensionat där. Denna rörelse övertogs senare av en Fru Hellberg som redan tidigare bedrivit pensionatrörelse i Villan Lugnsbo, samtidigt som det bedrevs pensionatrörelse i Villan Lugnsbo drevs också en Internatsskola privat av en Rektor Laurell för elever som ej kunde eller fick gå i andra skolor. Denna upphörde så småningom och Fru Hellberg disponerade sedan hela villan för sin rörelse.

Under Fru Hellbergs tid bedrevs Hushållsskola i såväl vävning och matlagning m.m. med elever från såväl hela Sverige som från andra länder.

Då Fru Hellberg upphörde med sin rörelse, övertogs pensionatrörelsen av en Fru Bergfelt och efter hennes bortgång har hennes dotter Fru Fransén övertagit rörelsen. Herrgården, som ligger mycket vackert intill sjön Lilla Björken i västra delen av Närke, är på sidan av pensionatrörelsen mycket anlitad för kurser av institutioner och föreningar av olika slag.

Pensionatet är dessutom beryktat för att ordna fina middagar för Bröllop, Familjefester m.m.

G R U V D R I F T E N .

Den Lifländske adelsmannen Henrik von Falkenberg var sedan ungdomen i tjänst hos den Svenske Kungen, först Johan III och sedan Karl IX. Han var ägare till ett flertal gods i Lifland, av vilka han förlorade en del genom krig mellan Sverige och Tyskland. Godsen erövrades av fienden. Lifland hade ju förut tillhört Sverige.

Som ersättning för de förlorade godsen erhöll Falkenberg i förläning av Karl IX, den sjunde juni 1603, hela Tångeråsa socken. Den omfattade då, förutom nuvarande Tångeråsa, även nuvarande Skagershult socken. Tångeråsa tillhörde vid den tiden Kronans domäner.

Sätessgården var Trystorp och Falkenberg bosatte sig där. Han dog på Trystorp år 1629 och ligger begravd i Nikolaikyrkan i Örebro.

Han hade två söner, Konrad och Melker. Redan fem år före faderns död år 1629, delades godset i två delar. Konrad fick den mest odlade delen, det nuvarande Tångeråsa och Melker fick den del som låg väster om den stora Tångeråsamossen och som sedan bildade Skagershult socken. Som Sätessgård lät Melker rusta upp och bygga till den gamla gården "Bålby", som omnämns första gången år 1476. Han var således den förste ägaren till Bålby herrgård sedan Kronan avhändert sig den.

Under 1600-talet fick järnhanteringen ett kraftigt uppsving och Falkenberg hade planer på att anlägga en masugn eller hammare vid Hasselfors ström. På sina domäner sökte han då efter järnmalm och fann sådan norr om sjön Toften. Han började där bryta en gruva som fick namnet "Kärrgruvan". Första gången gruvan omnämnes är i ett protokoll från Edsbergs härad år 1656, men eftersom Melker Falkenberg dog redan 1651, (han ligger begravd i Riddarholmskyrkan i Stockholm), så kan det redan tidigare förekommit malmbrytning där. Den första och äldsta gruvan är den som ligger längst söderut, den kallas "Herrgruvan". Varphögarna kring denna gruva var mindre och mer överväxta än vid en annan gruva längre norrut. På norra sidan om Herrgruvan fanns en smedja och söder om kolade man för att förse smedjan med det kol som behövdes. Senare odlades kolbacken upp till en liten åker som så småningom utökades och hägnades in.

Ur Herrgruvan måste såväl malm ogh sten som vatten vindas upp med en handvind. Djupet i denna gruva torde vara omkring 50 meter. Det gick knappast att gå ned i berget på större djup innan man hade andra hjälpmedel att få bort allt vatten ur gruvan. Senare började man bryta och gå ned i berget alldeles invid gränsen till Kvistbro socken. Man tog också upp två gruvor innanför Kvistbrogränsen vilket var på Kronans mark. Förutom Kärrgruvorna bröts ock en gruva vid Bojen ovanför Guldsmedsboda, och en i åsen mellan Svartå bruk och Herrgården. (Där som den omtalade älgkalven "Svartå-Lottas mor drunknade").

Från dessa gruvor fraktade man malnen, dels till Hasselfors dels till Mullhyttan och dels till hyttan vid Svartå Nedre Bruk.

Av varphögarnas storlek att dömma, togs den mesta malmen från den gruva som ligger alldeles intill gränsen mellan Kvistbro och Skagershults socknar. Man hade tydligen upphört med brytningen i den s.k. Herrgruvan.

Malmen och varpen drogs upp ur gruvan med en vinsch som drogs av hästar, s. k. "Hästvinsch". Därav fick gruvan namnet "Hästvind".

Från gruvan Hästvind anlades sedan en s.k. "Stånggång" (Konst). som drev vattenpumparna i gruvan.

Denna anordning som uppfunnits av Christer Polhem, uppfördes tydligen någon gång under första hälften av 1700-talet. Christer Polhem levde mellan 1661 och 1751.

STÅNGGÅNGEN (KONSTEN).

Vid Åråsbron grävdes en kanal. Den s.k. hjulbäcken, som sträckte sig från ån ovanför bron ned till sjön. Därifrån byggdes sedan Stånggången genom skogen, över bergen, fram till gruvan Hästvind.

Stånggången var byggd på stolpar som var nedsatta i uppbyggda stenrösen. Lämningar efter dem finns ännu kvar, men är numera överväxta av mossa och annan vegetation och är därför svåra att hitta.

I hjulbäcken vid sjön placerade man ett stort vattenhjul, inbyggt i ett skjul "Hjulhuset", Vattenhjulet drevs med underkraft d.v.s. att fanns inget vattenfall, utan hjulet drevs av strömdraget i ån.

På stolparna upp mot gruvan anbringades en stång som var ledad på mitten, s.k. "Ledbanke". I bankens båda ändar var en stång angjord från den ena banken till den andra, hela vägen upp till gruvan.

Från stånggången var en stång exentriskt placerad på vattenhjulet så att den verkade som en vevstake då hjulet gick runt, Denna rörelse förmedlades sedan från stång till stång fram till gruvan och pumpaggregatet i gruvan och fick det att arbeta.

"Konsten" gick dygnet runt. Utmed "Konsten" gick en stig den s.k. "Konstgången". Ibland kunde det hända att en ledstång krokade av och pumparna stannade. Då fick man springa längs konsten och leta reda på var felet fanns och haka på stången igen, för att det hela skulle fungera. På nätterna gick alltid någon på vakt ifall något hände och kunde avhjälpas omgående. Det sägs att den som sprang och avhjälpade felet fick, som belöning, en jungfru brännvin (8,2 cl.).

I gruvorna tog man sig ner och upp på stegar som var speciellt konstruerade så att dom passade i gruva och var fästa vid gruvväggen.

Gruvorna, skall enligt gamla påståenden vara nio slaglängder djupa och varje slaglängd var nio alnar = c:a 50 meter.

Man arbetade vid ljuset från bloss som sattes fast i väggarna, Man eldade även vedbränsor här och där i gruvgångarna och arbetade vid ljuset från dessa.

Man använde Svartkrut vid sprängningen, men längre tillbaka eldade man på sprängningsstället, varpå man hällde kallt vatten över för att på det sättet få berget att gå sönder. Den metoden från-gick man när krutet kom till och torde därför aldrig tillämpats vid Kärrgruvan.

Malmen från Kärrgruvan, som var av fin *kvallité*, kördes sedan till hyttan vid Lilla-Björken. Under senare delen av 1700-talet hade bergsmän i Dormhyttelaget och Mullhyttelaget andelar i Kärrgruvan.

Uppgifter om utvinning av malm vid Kärrgruvan på 1800-talet: År 1820 230 ton, år 1824 131 ton, år 1825 129 ton, år 1827 187 ton och år 1829 190 ton.

I slutet av 1840-talet inträffade ett stort ras i en av gruvgångarna. Det var under en middagsrast då ingen fanns nere i gruvan.

Därför var det ingen som omkom eller blev skadad. Däremot blev massor av verktyg begravda under bergmassorna. Då man redan tidigare hyst farhågor om att ras kunde inträffa och risk fanns att det kunde bli flera ras, beslöt man att lägga ned brytningen, som då hade pågått omkring 200 år.

Efter detta revs Konstgången ned, vattenhjulet och hjulhuset monterades ned och allt virket kolades upp. Därmed upphörde en epok inom gruvdriften i Svartåtrakten och vid Kärrgruvan.

Det enda som talar om att gruvdrift varit förekommande här, är de öppna gruvhålen och varphögarna. Av de senare har mycket forslats bort och använts som bärlager vid vägomläggningarna mellan Svartå herrgård och Bäcklunda, samt mellan Svartå herrgård och Laxå.

Den s.k. Gruvskogen, där avverkningsrätten för gruv- och hytt-driften, var skänkt av Kronan under Drottning Christinas tid, är numera i Hasselfors Bruks ägo. Den inköptes av bolaget under 1960-talet.

Ovan relaterade uppgifter angående gruvdriften vid Kärrgruvan, har lämnats av Ivar Lundström, Degerfors, som växt upp vid Kärrgruvan, son till Skräddarmästaren Albert Lundström och bodde intill där den s.k. Herrgruvan är belägen.

VÄGAR OCH KOMMUNIKATIONER.

Innan någon bebyggelse fanns letade man sig fram genom de stora skogarna till fots eller på hästryggen. På det sättet bildades gångstigar, som trampades upp och med tiden blev början till våra vägar. En stig som letade sig fram genom skogarna i Västernärke, från Närke-slätten mot Värmland är den s.k. Letstigen, vilket den heter än idag. Enligt folksägen skall den ha fått sitt namn genom att en flock grisar hade gett sig ut på vandring från Edsbergs-Sanna i Närke västerut och hittades vid Letälven i Nysund. För att hitta grisarna fick man leta sig genom skogarna och därav vägens namn. Det blev senare en väg som Svenska Kungen använde på sina resor genom landet och på väg till Norge, från Stockholm till Christiania (Oslo).

Letstigen, som på vägkartan går under beteckningen länsväg 204 hade från början en sträckning från Nysund över Fågelåsen, Limudden, Medskog, vidare söder om Svartå kapell, upp över åsen ned mot Svartå herrgård. Inedre ändan av den s.k. Badhusbacken, där vägen tangerade sjön Lilla Björken, gjorde den en skarp kurva, för att inte inkräkta på parken som omgav själva herrgården. Denna park var avgränsad med en granhäck som följde vägen genom kurvan runt parken fram till herrgården. Närmast järnstaketet framför gårdsplanen åt båda hållen, genom herrgårdsallén var granhäcken ersatt av lövbuskar. Vägen, som fortsatte genom allén ned mot kvarndammen, där dammen fick utgöra vägbro över Svartåsutlopp från sjön, fortsatte upp för backen norr om villa Lugnsbo mot Storbjörboda, Ängslätten, Dormen och vidare ut över Närke-slätten mot Örebro.

En annan väg som numera ej används för allmän samfärdsel, gick ut från Svartå Herrgård, fortsatte väster om Guldsmedsboda norr om Kärrgruvan, genom skogen fram till Sirsjöbäckstorp (Svängen), där den sammanföll med en väg som kom från Svartå, för att utgöra samfärdsled mot Finnerödja och Tiveden över Paskelandsrös och Hjulön.

En annan väg som började vid vägen mot Mormorstorp, öster om Svartå gamla skola och fortsatte ned mot den plats där övre bruket anlades, följde samma sträckning som järnvägsspåret senare byggdes mellan bruket och Svartå järnvägsstation. Strax innan den nådde fram till stationen vek den av till höger över den arm av Svartån som gick öster om samhället. där fanns en träbro som man kunde se lämningar efter långt in på 1900-talet. Vägen gick sedan upp över åsen ovanför den nuvarande bebyggelsen mot Smedängen. Ovanför Smedängen grenade den sig så att den ena grenen gick till gården Elgsjön och den andra grenen gick mot Brännsjötorp där den förenade sig med den s.k. "Kungsvägen" som gick mellan Storbjörboda och Ölsboda.

Från Guldsmedsboda gick en väg söderut, på västra sidan om sjön Toften mot Ågrene och Lassåna. Den intogs, efter ombyggnad, till allmänt underhåll under 1950-talet och går under beteckningen länsväg 205 och förbinder Askersund, Laxå, Svartå, Degerfors och Karlskoga.

Letstigen, som redan under Gustav III-s tid räknades som länsväg har genomgått många förändringar. Den drogs så småningom fram genom Svartå samhälle förbi Gamla skolan och anslöt till gamla sträckningen vid vägen mot Mormorstorp. Under första delen av 1920-talet flyttades vägen mellan Bruket och Herrgården närmare sjön, dit där den går för närvarande. Detta arbete drevs som Nödhjälpsarbete där timlönen var så låg så man använde namnet "Södra Sveriges Svältarbete" då man talade om det. Vägen är nu breddad och asfalterad i nära nog hela sin längd. Vägdelens Svartå Herrgård - Dormen byggdes om åren 1933-1936. Arbetet drevs då som A.K.-arbete.

JÄRNVÄGEN OCH DESS BETYDELSE:

Under den senare hälften av 1800-talet började en ny epok i Svartå samhälle. Då drogs nämligen en järnväg fram genom byggen. Den första var sträckan från Laxå till Kristinehamn. Den delen av Västra Stambanan "Laxå-Charlottenberg" invigdes år 1866. I samband med att järnvägen tillkom byggdes flera hus i Svartå genom att man anlade en station här. som en följd härav byggdes Stationshus, Tjänstemannabostäder och Banvaktsstugor, vilket bidrog till att ett litet samhälle bildades omkring stationen. Som en följd härav startades en Diversehandel intill stationsområdet, likaså ett hotell och man fick också Poststation. Allt detta bidrog till att göra samhället mera öppet och trivsamt. Samhället kom härigenom att bilda två områden. Dels Bruksområdet, där smeder och brukarbetarna bodde och dels, Stationsområdet, där Järnvägstjänstemännen hade sina bostäder. Denna struktur har samhället ännu idag.

Efter en tid byggdes ytterligare en järnväg från Svartå mot Örebro. Den s.k. Örebrobanan. Detta innebar att Svartå blev en Järnvägsknut, och därmed bättre förbindelse med yttervärlden åt både öster, väster och söder. Svartå blev därigenom en central ort i byggen. Örebrobanan invigdes år 1897, med besök av Hertigen av Närke Prins Eugen, som förrättade invigningen, varefter man reste med tåget till Örebro södra station. Invigningen firades med middag på Stora Hotellet i Örebro. Tyvärr har denna järnväg numera indragits på grund av dålig lönsamhet, vilket kan tillskrivas bilismens framfart, på gott och ont.

Järnvägen har, i länet, ersatts med bussar. Detta har ju både för- och nackdelar. Stationshus och tjänstebostäder äro nu nedrivna och för närvarande finns endast Godsmagasinet och Bangården kvar som påminner om vad som varit. Detta verkar mer avveckling än utveckling.

Affären som nämnts härövan är numera hyreshus och Hotellet har blivit en nedlagd syfabrik. Med tanke på utveckling är ju detta negativt men, ett samhälle undergår ju alltid förändringar i sin utveckling.